

Stads- en dorpskroniek Groningen Friesland Drente

in twee delen door M. D. Teenstra, den 20 Mei 1859

Deel 1 beschrijft de periode van 313 jaren vóór tot 1581 na Chr. en deel 2 van 1581 tot 1795, met illustraties van Emily de Jong.

Uitgeverij M. A. van Seijen te Leeuwarden gaf de twee delen in 1974 opnieuw uit in één band, waardoor een kloek boekband ontstond van 1120 pagina's.

Over molens in het algemeen en over molens in de provincie Groningen in het bijzonder, vond ik in deze kroniek de volgende interessante vermeldingen. De teksten zijn ongewijzigd overgenomen.

1282. *Windmolens.*

Niet voor dit jaar vindt men melding gemaakt van windmolens, eene Nederlandsche uitvinding, om het water van lage en omgedijkte landen uit te malen, waarnaar men ze *watermolens* noemde, wier zamenstelling toen nog zeer onvolkomen was.

1453.

In dit jaar werd in de provincie Groningen van wege het Aduarder zijlvest de eerste *watermolen* gebouwd, staande op landen, die aan het Aduarder klooster behoorden, misschien bij het zomerschut of meer Zuidwaarts, want het zomerschut ligt $\frac{1}{4}$ uur ten Westen van Aduard en deze molen wierp het water in de Hoensloot, nu Hoendiep. (Westerdorp, Jaarb. II, bl. 535.)

1471. *Oliemolens.*

Volgens een brief van het jaar 1471, berustende op het stadsarchief te Groningen, is het vrij zeker, dat hier toen reeds koolzaad verbouwd werd, als bestaande er toen reeds een oliemolen buiten de Poelepoort. (Zie mr. H. O. Feith, jr., in de Gron. Volks Alman. Voor 1842, bl. 148. De *Watermolens* bestonden reeds vroeger.

1573.

In dit jaar werd de eerste *windmolen* met een *beweegbaren kap* in Vlaanderen gebouwd.

1680. *Pelmolens.*

In dit jaar bestond er in de Provincie Groningen slechts één, – en honderd jaren later – nog niet meer dan 7 pelmolens.

1710. *Pelmolens.*

Over het oprigten van Pelmolens, worden bij resolutie der provinciale regering (d.d. 14 April, 13 Mei, en 24 Junij) nadere bepalingen gemaakt.

1790. *Watermolens.*

In dit jaar begon men in de Provincie Groningen groote *schroef-* of *vijzel-watermolens* te bouwen, in plaats van die met schepraderen. De eerste dier molens bouwde men aan de vaart ten noorden van het dorp Bedum, ten Noord Oosten van het verlaat, welk voorbeeld ook op

anderen plaatsen in de Ommelanden gevolgd werd. De meer verlichte landbouwers, hoe schaars dan ook nog gevonden, leerden na het groote voordeel van eenen lagen waterstand in de slooten kennen, en zagen proefondervindelijk, hoe zeer eene drooge ligging der landerijen diens vruchtbaarheid, en wel in zonderheid die der bouwlanden bevorderde.

In de bijlage D vond ik op de pagina's 279 t/m 282 de volgende uitgebreide beschrijving:

Molens.

Het was reeds in de aartsvaderlijke tijden, dat men de kunst verstond om het graan van zijne vliezen en hulsels te ontdoen, te pellen en tot meel te breken en daarvan brood te bakken. Sara, de huisvrouw van Abraham, bakte reeds koeken van fijn tarwemeel. Het stampen ging het malen vooraf; ook de Grieken stampten hun graan met een *pila* in eene *pistillum*.

Vervolgens ontdekte men dat wrijven voordeeliger was, en nu kwamen de handmolens in gebruik, daarna de rosmolens, door dieren getrokken, wordende te Rome *molae jumentariae asinariae* genoemd. Omstreeks het jaar 320 bouwde men aan de *Moezel* in Duitschland *koornmolens*, die door stroomend water gedreven werden.

In het begin der 16de eeuw werden de builkassen uitgevonden, doch de eigenlijke *rolbuis* of *rolbuil* met gaas is eene uitvinding van Olivier Evans te Philadelphia in N. Amerika.

De *boekweit- of grutters-molen*, zijn niet anders dan de meer zamengestelde en verbeterde rosmolens van vroegere eeuwen.

Molens, die door de kracht van den wind gedreven worden, zijn eene Nederlandsche vinding. De oudste windmolens, dienden tot uitmaling van water uit kleine polders in Holland, en men schrijft de uitvinding daarvan aan Floris van Alkemade en Jan Grietenzoon ten jare 1408 bij *Alkmaar* toe. Eerstgenoemde had reeds vroeger een watermolen die door paarden gedreven werd. Het is intusschen volgens andere overleveringen vrij zeker, dat men in 1282 reeds een watermolen in ons land gebouwd had, die vast en met de wieken (de kop der as met de roeden) naar het N. W. gekeerd stond, en in Lehmann's Chron. der Stadt Speir (Frankf. 1662 in 4to. p. 847) leest men op het jaar 1393. "Ein Müller, der mit der Windmühl'n mahlen können auszm Niederland geholt."

In de 15de eeuw hadden onze watermolens nog slechts schepraderen, met verplaatsbare windvleugels of wieken. In de 18de eeuw, begon men groote achzijdige molens met *waterschroeven* te bouwen, en in het begin der 19de eeuw *stoom-pompmolens*.

Windkorenmolens.

Vierzijdige en op *éénen stander* rustende molens, had men hier reeds in de 14de eeuw. In 1439 werd een zoodanigen *standermolen* door of voor Gerard van Poelgeest, heer van Westzanen en Crommenie, aan de Zaan gesticht.

Tien jaren later in 1449 bragt schipper Klaas Louwrenze Blom van Gorinchem den eersten Hollandsche windmolen naar Spanje.

Hier tegen haalde Blom uit Spanje, zoo als onder de zeelieden verhaald wordt, hunne schoone koopvaardijvlag, thans onze nationale vlag van rood, wil en blaauw. Intusschen is deze onze vlag veel ouder, én onder het Beijersche - én onder het Bourgondische huis, en alzoo ook reeds van het midden der 14de eeuw af, waren de kleuren, rood, wil en blaauw reeds de landsheerlijke van Holland en Zeeland. Ook is het niet waarschijnlijk dat onze vlag uit de kleuren der liverei of palure der prinsen van Oranje zonde zijn zamengesteld, als: Oranje, blanje, bleu, wijl de bovenbaan rood is. (Men zie verder Mr. W. Bilderdijk *Nederl. taal- en dichterlijke verscheidenheden* D. IV, en Mr. J. C. de Jong, *rijksarchivarius: over den oorsprong der Nederl. vlag: 's Hage* 1831, 8vo, uitgave, Nijhoff, *bijdrage tot de gesch. en oudh.*, D. X, bl. 344. Nieuwe reeks, D. I, bl. 69.

In 1573 vond een Vlaming de zoogenaamde Vlaamsche molens met beweegbare kap uit, wordende in Duitschland nog heden Hollandsche windmolens genaamd.

De eerste *houtzaagmolen* werd in 1592 door Cornelis Coneliszoon, te *Uitgeest*, zijne geboorteplaats, gebouwd, staande op een drijvend vlot, dat hij in zijn geheel naar den wind konde draaijen, zijnde het *Joffertje* genoemd.

In 1596 bragt hij zijn *Joffertje* naar *Zaandam*, en nu bouwde men aldaar zulke molens op den vasten wal, draaiende op houten rollen, zoo als Dirk Sybrands er een stichtte, hebbende groote houten loodsen ter weerszijden, die mede ronddraaiden, en welke, naar hunne gedaante, als van boven naauw en van onderen wijd, gelijk de rokken der Paltzers, den naam van *Paltrokken* verkregen.

De *oliemolens*, in Duitschland *Holländische-mühlen* geheeten, zijn in ons land het eerst ter vervanging der vroegere stampmolens gebouwd. Een oliemolen, hoe dan ook werkende, bestond reeds in 1471, (zie op dat jaar) bij de stad Groningen. In het jaar 1600 rigtte Lief Adriaansz van Moerbeek, een Vlaming, te *Alkmaar* eenen vierkanten wind-oliemolen op, hebbende op eenen grooten legger twee opstaande en rondlopende steenen.

Vier jaren later deed Adriaansse Leeghwater voor zich eenen achtkanten oliemolen bouwen, staande tusschen Rijp en Graft, twee Noordhollandsche dorpen. Vervolgens bouwde men zoodanige molens te Jisp, Wormer, Wormerveer, Zaandijk en te Zaandam.

De eerste *pelmolen*, de Pelikaan geheeten, een ruim achtzijdig gebouw, werd in 1660 te *Koog aan de Zaan* gesticht, om de gerst tot gort te pellen. Zeven jaren later stonden er reeds, aan de oostzijde van Zaandam, vier pelmolens.

In 1680 bestond er in geheel de provincie Groningen slechts één pelmolen en bij res. van H. H. ged. stat. dier prov. van 26 Junij 1680 werd aan Geutjen Jacobs octrooi verleend voor 50 jaren, om *alleen een pelder-garstmolen* in deze provincie te mogen hebben. Eene eeuw later in 1780 bestonden er in geheel de prov. Groningen nog slechts 7 pelmolens en hoeveel zullen er in 1880 zijn?

Geene fabrieken zijn in de laatste jaren zoo zeer in aantal toegenomen als de pelmolens, terwijl ook vele korenmolens van pelsteenen voorzien werden. Die molens werden alle, behalve na te melden uitzonderingen, door wind in beweging gebragt.

De volgende tabèl, geeft een duidelijk overzicht van den vermeerderden aanbouw der molens in deze provincie:

	1819	1856
Rogge- of korenmolens	98	216 (1).
pelmolens	47	196 (2).
Oliemoleris	82	58 (3).
Houtzaagmolens	32	48 (4).
Run- of Barkmolens te Groningen	2	1
Cement- of Trasmolens te Groningen	1	1
Papiermolens	1	0 (5).

(1) Waarvan 8 te Groningen en 208 te lande in eene van dezelve zijn *stoomwerktuigen*.

(2) Waarvan 4 in Groningen en 192 te lande, in 1859 is een te Groningen afgebrand en niet herbouwd.

(3) In *drie* van dezelve zijn stoomwerktuigen. Men vindt 6 oliemolens in Groningen en 52 te lande.

(4) In *zes* van dezelve zijn stoomwerktuigen. Van deze molens zijn 7 te Groningen en 41 te lande.

(5) De papierfabriek ten zuiden van Groningen aan het Hoornsche diep, en door een windmolen gedreven, was in 1738 door eene sociteit opgericht, doch leverde geene voldoende inkomsten in verhouding der uitgaven op, en werd in 1843 opgeheven en afgebroken.

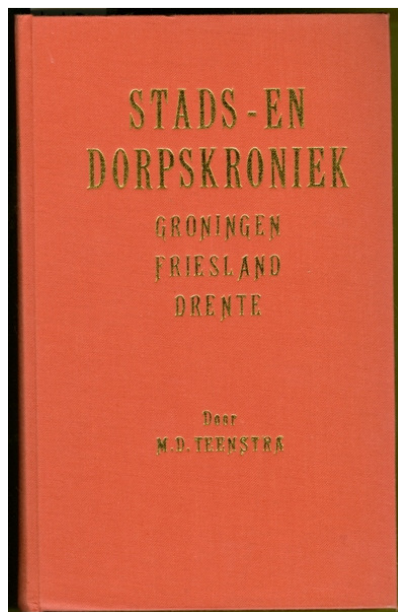
Te zamen 528 molens. Door vereeniging echter van verschillende bedrijven in een en denzelfden molen moet daarvan worden afgetrokken 180, zoo dat er 348 molens overblijven; die vereeniging van bedrijven zijn de volgende:

1	Rogge of korenmolen, tevens	olie en pelmolen.
167	„ „ „ „	pelmolens.
1	Pelmolen	run-molen.
1	„	cementmolen.
2	Oliemolens.	pelmolens.
6	Houtzaagmolens	korenmolens.
1	„	oliemolen.
1	„	pelmolen.

180.

Deze vereenigingen waren in 1819 veel minder in gebruik, in de van steen gebouwde molen te Bellingwolde vindt men zelfs de machinerij voor rogge-, pel-, olie en houtzaagmolen.

Broodbakken verstond men reeds zeer vroeg, en in de aartsvaderlijke tijden bakte men gegist of gezuurd alsook ongezuurd brood. De Egyptenaren hadden, tijdens het verblijf van Mozes in dat land, bakovens. Reeds lang verstond men ook de kunst om het meel van de zemelen te zuiveren. Het *wollen buildoek* is oorspronkelijk een Haarlemmer fabrikaat, en is tot nog toe niet door het Fransche zijden buildoek verdrongen geworden.

Deze pagina is onderdeel van de homepage van B. D. Poppen.

<http://www.bdpoppen.nl>